

Dostál, Eugen

[Úvod]

In: Dostál, Eugen. *Příspěvky k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku XIV. století*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1928, pp. [3]-9

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/126519>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I.

1. České malířské umění v druhé polovici XIV. stol. a v první polovici XV. století vyrůstá usilovnou prací domácích a cizích badatelů v důležitý problém tehdejší evropské malby vůbec. Je dnes již dokázáno, že vliv české školy malířské doby Karla IV. a Václava IV., této nejslavnější doby českého umění, jde od italských hranic až k baltickému moři, od Rýna až po Vislu; ba dokonce Anglie a Francie, země staré vyspělé umělecké kultury, v kterých staletá tradice byla vytvořila samostatné školy malířské, podléhají aspoň v knižní malbě tomuto mohutnému českému vlivu. A to chce dokázati tato práce.

Tvrzení o vlivu nového českého slohu iluminátorského, jenž vznikl v době Karla IV. a rozvinul se dále za Václava IV., na anglickou malbu knižní není zcela nové. Již roku 1901 se snažil J. W. Bradley¹ dokázati, že také anglická škola iluminátorská okolo r. 1400 podlehla vlivu českého umění, a to v práci, která měla návštěvníkům londýnského musea Viktorie a Alberta podati krátký přehled rozvoje iluminátorského umění střeoevropského a západoevropského. Bradleyova práce je však více než pouhým úvodem do dějin střeoevropského umění iluminátorského, neboť autor zpracoval značný materiál tak přehledně a důkladně, že ještě dnes je tato publikace důležitou pomůckou pro ty, kdož se obírají podrobněji dějinami umění iluminátorského.

Bradley probírá v jednotlivých kapitolách dosti zevrubně vývoj knižního malířství hlavních oblastí, shrnuje pak na konci své poznatky v přehledné schéma a doplňuje své vývody seznamem rukopisů pro každou oblast a každé období zvláště charak-

¹ John W. Bradley: Historical introduction to the collection of illuminated letters and borders in the National Art Library, Victoria and Albert Museum, London 1901.

teristických. Pojednáváje o knižní malbě anglické ke konci XIV. století, upozorňuje na zajímavou okolnost, že okolo r. 1400 nastává v Anglii dosti značný přelom. Francouzský vliv na knižní malbu anglickou je zatlačen vlivem novým, a to vlivem českého umění iluminátorského. Bradley zcela správně poukazuje k tomu, že styky mezi Anglií a Čechy byly ke konci XIV. století tak živé, že český vliv není nic překvapujícího, a vyslovuje domněnku, že královna Anna, dcera Karla IV. a manželka anglického krále Richarda II., přivedla s sebou české miniatury do Anglie¹.

Od těchto českých miniátorů naučili se pak podle tvrzení Bradleyova angličtí miniátoři velmi rychle novému způsobu výzdoby knih. Důkladná znalost významnějších památek středoevropského umění iluminátorského přivedla Bradleye na pravou stopu, neboť v anglických rukopisech okolo r. 1400 a po r. 1400 můžeme opravdu zjistiti vliv českého iluminátorského umění.

Od té doby však, kdy byla Bradleyova stať napsána, uplynulo více než čtvrt století, zvláště bohatého základními pracemi o české malbě XIV. a XV. století², které nám poskytují možnost přistoupiti k problému vzájemných uměleckých vlivů obou velkých kulturních oblastí se zcela jinými vědeckými prostředky a znalostmi než Bradley. Hlavní these jeho objevu zůstala nedotčena, avšak vyskytlo se mezi tím tolik nových otázek, vyžadujících naléhavého řešení, že nutno problém rozvinouti znovu v celé jeho šířce; a to se dosud nestalo.

Jak již bylo uvedeno, připisují Bradley a podle něho také jiní angličtí badatelé náhlou slohovou přeměnu v knižní malbě

¹ Bradley na uv. m. 156: and we cannot doubt that the Queen of Richard II, Anne of Bohemia (or Luxemburg) was the moving spirit of this change in England, a change which her immediate popularity soon rendered universal in every native scriptorium.

² Práce, které především nutno zde jmenovati, jsou tyto: Max Dvořák: Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses XXII (Viedeň 1901), K. Chytil: Památky českého umění iluminátorského I (Praha 1915), Fritz Burger: Deutsche Malerei I, Handbuch der Kunstwissenschaft (Berlin 1913), str. 121 a n., E. Dostál: Čechy a Avignon, Časopis Matice Moravské XLVI, str. 1–105 (Brno 1922), E. Dostál: Iluminované rukopisy svatojakubské knihovny v Brně, Časopis Matice Moravské L (Brno 1926), str. 276–404.

anglické okolo r. 1400 příjezdu královny Anny, české princezny, do Anglie¹.

Dcera Karla IV. byla oddána s Richardem II., králem anglickým, dne 6. ledna 1382, avšak již 12 let po svatbě, r. 1394, zemřela ve věku 28 let k hluboké žalosti Richarda II. a lidu anglického, který ještě dnes vděčně vzpomíná dobré královny Anny. Mladá česká princezna a její ženský průvod seznámily tehdejší Anglii nejen s novým ženským krojem, nýbrž také s knihami, mezi nimiž bylo evangelium v řeči české².

Všechno to by nasvědčovalo, že možnost naznačenou Bradleyem, že totiž s královnou Annou přišli z Čech do Anglie i někteří iluminátoři, nelze hned předem vyloučiti, takže bude nutno zjistiti, zachovalo-li se nám mezi anglickými rukopisy té doby takové dílo, které by bylo možno připsati iluminátoru českému. Hned předem budiž poznamenáno, že pátrání v tomto směru bylo marné, takže se vyskytly dvě nové otázky, a to, byl-li vliv českých iluminátorů přímý, to jest od osoby k osobě, či záleží-li paralely mezi malbou anglickou a českou jen na stycích, zprostředkovaných knihami, malovanými českými iluminátory.

2. Tím by však problém nebyl ještě vyčerpán v celém svém rozsahu. Byla totiž vyslovena domněnka³, že nový sloh, tak značně se opírající o český sloh malířský, byl Anglií zprostředkován snad malíři rýnskými, protože v jednom rukopise jsou u dvou miniatur poznámky malířů v dolnoněmeckém nářečí.

Ani nejnovější dvě publikace, věnované dějinám anglické knižní malby, nepřinesly v této otázce žádoucího objasnění. Autorka první publikace⁴ kloní se také k názoru, že oživení anglické knižní malby ke konci XIV. století po přechodném úpadku mohlo býti způsobeno dolnorýnskými, hlavně kolínskými malíři směru mistra Viléma kolínského. Soudí tak podle zmíněných již dvou miniatur s poznámkami dolnoněmeckými, avšak hned v zápětí tvrdí, že

¹ Bradley na uv. m. 156; *Schools of Illumination, Reproductions from manuscripts in the British Museum, Part IV* (London 1922), str. 3, 6.

² F. Tadra: *Kulturní styky Čech s cizinou* (Praha 1897), 165—168.

³ *Schools of Illumination* na uv. m. IV, 6.

⁴ Dr. Elfrida Saunders: *Englische Buchmalerei* (Pantheon Casa editrice Firenze 1928, Kurt Wolff Verlag München) 136 a n.

malby tohoto rukopisu, totiž bible Richarda II. a další významné památky, misálu Richarda II., z kterého se však zachovaly jen zlomky, jsou tak výjimečně krásné, že jsme v pokušení připsati je anglickému umělci, hlavně také proto, že se v těchto malbách objevují realistické prvky, které nesouhlasí se sklonem rýnských umělců k mysticismu.

Dále pak uvádí, že se sloh figurální malby v těchto a jiných knihách připisuje působení českých umělců, kteří přišli r. 1382 s královnou Annou do Anglie, vyslovuje se však proti této domněnce z několika příčin. Hlavním důvodem odmítavého stanoviska je to, že dolnoněmecké nápisy v bibli Richarda II. mluví spíše pro účast kolínského než českého umělce.

Dále pak byla podle ní Praha Karla IV. mezinárodním střediskem umělců, kteří nevytvořili jednotného osobitého slohu. Malby pro Karla IV. na Karlštejně ukazují značné slohové rozdíly: pracovali o nich Tommaso da Modena, Dětrich pražský a Mikuláš Wurmser ze Strassburka. Ovšem některé z těchto maleb, jako krásné „Ukřižování“ z kaple sv. Kateřiny, připomínají svou měkkou technikou, vážností citového obsahu a realismem některých portrétních typů, prodechnutých humorem, miniatury anglické, avšak není zapotřebí mysliti na Čechy, když takovýto účinek mohl v Anglii vzbuditi také vliv dolnorýnských umělců¹.

Autorka pak uvádí dále, že shody, ostatně ne příliš značné, mezi některými anglickými rukopisy a biblí Václava IV. vznikly snad tak, že čeští malíři miniatur převzali některé slohové zvláštnosti od umělců rýnských, kteří za Karla IV. pracovali v Praze. Ještě pozdější rukopis české školy, a to hodinky z r. 1465 ze sbírky Dysonovy – Perrinsovy, je zdoben miniaturami s postavami, jejichž typ obličejů připomíná anglické miniatury, V tomto případě vyšel pak vliv – možno-li o něm mluvit – naopak z Anglie².

Těmito několika větami snažila se autorka objasnití zajímavý, avšak dosti obtížný problém, způsobila však podle našeho názoru ještě větší zauzlení. Jedna otázka, kterou nadhazuje,

¹ Saunders na uv. m. 138.

² Saunders na uv. m. 139.

nepotřebuje po základních pracích o českých miniaturách doby Karla IV. a Václava IV. dalšího našeho zkoumání; totiž ta, měli-li dolnorýnští, hlavně kolínští umělci vliv na českou malbu doby Karla IV. a Václava IV. Tehdejší stav kolínského malířství byl takový, že je působení malby kolínské na vznik nového českého slohu iluminátorského za Karla IV. vyloučeno. Ona autorka je první, která tuto otázku nadhazuje, avšak bez jakéhokoli důkazu, kdežto práce výše jmenovaných autorů, sledující velmi pečlivě vzájemnost možných styků mezi různými oblastmi umělecky významnými, neměly doposud příčiny předpokládati vůbec nějaký vliv umění kolínského a dolnorýnského na umění české.

3. Otázka některých shod mezi kolínskou a českou malbou ke konci XIV. století není sice bez zajímavosti, bude však nutno věnovati tomuto problému více pozornosti, aby se dokázalo, že tyto shody lze lehce vysvětliti společným pramenem kolínského malířství a některých maleb českých, totiž vlivem umění francouzského. Prakticky prozatím nemá tato otázka většího významu pro náš další rozbor, zvláště uvědomíme-li si to, co bylo shora řečeno, že se totiž přes bedlivý rozbor českých tabulových obrazů a miniatur po r. 1360 nenašla sebe menší stopa vlivu kolínského nebo jiné dolnorýnské oblasti. Vývody autorčiny jsou v těchto otázkách tak hypotetické, že jen uvedení přesných a přesvědčivých důkazů mohlo by otázce vzniku nového českého slohu iluminátorského po r. 1360 dáti novou tvářnost.

Také otázka zpětného vlivu anglického umění malířského na českou malbu již v druhé polovici XV. století, jen hypoteticky nadhozená, postrádá jakéhokoli podkladu, protože je dnes již dostatečně známo, že se charakteristické typy české udržují do druhé polovice XV. jako dědictví doby Karla IV. a Václava IV. a pak ustupují typům německým, vyrostlým z nového umění nizozemského.

Stejně málo rozhodné jsou vědecké výsledky rozboru, který věnoval této otázce E. G. Millar ve své monumentálně založené práci o anglické malbě knižní¹. Doznává, že často probíraná

¹ Eric G. Millar: English illuminated manuscripts of the XIV th and XV th centuries (Paris and Brussels 1928), str. 30 a n.

otázka o původu nového slohu, hlavně vznikl-li vlivem českého nebo rýnského umění, zůstává nerozřešena. Osobně má autor za to, že umělecká střediska na Rýně měla největší vliv na vznik nového slohu, a to za přispění některých soudobých francouzsko-flámských a holandských škol. Poukazuje na shodu mezi některými rukopisy anglickými a některými obrazy školy kolínské, kterým se zase přibližuje jeden z rukopisů, připsaných škole rýnské, který je dnes v Londýně¹; upozorňuje však, že rukopisům připsaným škole rýnské chybí delikátnost provedení, kterou se vyznamenávají nejlepší rukopisy nového slohu v Anglii.

Co se týče českého původu, poukazuje autor na velikou bibli Václava IV., zlatou bulu Karla IV. a bibli Konráda z Vechty, vidí sice v těchto rukopisech shodu co do postav miniatur figurálních, má však za to, že okrajové ozdoby jsou zcela různé, vyjmouc snad postavy ptáků, které však v českých rukopisech jsou schematictější než v rukopisech anglických. V každém případě nutno podle jeho mínění uvážiti, že umění v Praze za Karla IV. a Václava IV. bylo kosmopolitické, že hlavně vliv italský byl velmi silný, takže nutno dbáti toho, aby se neoznačovaly za české ty prvky, které snad byly společné několika školám malířským.

Hlavní závadou všech úvah anglických autorů o této otázce je, že nevěnovali dosti pozornosti nejnovějším výzkumům o české škole malířské. Liber viaticus, *Mariale* Arnešti a rukopisy Václava IV. jsou skoro jediné rukopisy české, které jsou známy anglickým historikům. Zapomínají, že literatura od dob, kdy Woltman a Woerman upozornili celý svět na českou školu malířskou, rozšířily se naše vědomosti o českém knižním malířství měrou neutušenou. Zapomíná se úplně na rukopisy kapitulní knihovny v Praze, kostela sv. Jakuba v Brně, na rukopisy různých archivů, které dokazují, že nejde o ojedinělé skvělé památky, jako je bible Václava IV., nýbrž o celou velkou školu malířskou. Více kritičnosti bylo by také zapotřebí při posuzování otázky, zdali původ nového slohu anglického může míti své kořeny na Rýně. Je-li slohový rozbor dostatečně pečlivě založen a podepřen znalostí

¹ British Museum, Kings MS. 5.

všech škol iluminátorských, o které může jíti, musí se dojíti alespoň značné pravděpodobnosti. Rozbor následující dokáže na př., že snahy, podepřítí vývoj anglický rýnskými nebo dokonce holandskými vlivy, nejsou správné, neboť nelze pro jejich podporu uvéstí takové památky umění knižního, která by určitostí svého datování a proveniencie vylučovala jakoukoli pochybnost o správnosti pronesených názorů.

Otázka, která nás zde především zajímá, je ta, byl-li to opravdu nový český sloh malířský, který působil na anglickou knižní malbu okolo r. 1400 tak, že způsobil značnou slohovou změnu; bude-li pak získána slohovým rozbořem na tuto otázku odpověď kladná, bude nutno zjistiti, je-li třeba předpokládati zprostředkující středisko mezi malbou českou a anglickou, ať je to Kolín či Francie, či možno-li počítati s možností přímého vlivu českých rukopisů iluminovaných novým slohem, neboť eventualita třetí, přímé osobní působení miniátorů českých na iluminátory anglické, je podle našeho názoru vyloučena.

Také časově třeba možnost českého vlivu přesně vymeziti, protože, jak je známo, mění se právě na sklonku XIV. století sloh české malby doby Karla IV. v hravě elegantní manieristický sloh doby Václava IV., takže i otázka, která ze slohových fází českého iluminátorského umění XIV. století pronikla do ciziny, otvírá nám mnoho zajímavých perspektiv do dějin malířského umění evropského na sklonku XIV. věku.

II.

4. Bradley¹ doložil svůj slohový rozbor anglických rukopisů XIV. a XV. seznamem, který uvádí práce iluminátorů, pro posouzení slohové přeměny svrchu uvedené zvláště důležité. Většinou jsou tyto rukopisy dnes uloženy ve velkolepé knihovně Britského musea v Londýně, takže platnosti našeho úsudku nebude na ujmu, přestaneme-li ve svém rozboru většinou jen na rukopisech Britského musea, neboť ani nejnovější literatura anglická nemohla doplniti Bradleyův seznam některým rukopisem,

¹ Bradley na uv. m. 156 a n.